

MIRAN JARC

PUSTOLOVEC

Pred šestimi urami je bil uradnik Peter Stopar nenadoma odpuščen iz službe. Ko je prebral odpustnico, je pobledel, zardel in za trenutek obstal kot prikovan. Potem je samogibno spravlil list, kot mesečnik stopil k pisalni mizi, zajecljaj nekaj nerazumljivih besed svojemu tovarišu, ki ga je gledal ves začuden, in je odšel iz sobe. Pogledal je v listnico: imel je še poslednjih sto dinarjev.

Odhitel je, ne da bi se še prej zglasil na svojem samskem stanovanju, naravnost na postajo, kjer je kupil vozovnico do obmejne postaje, ne da bi pomislil čemu, in je stopil na vlak, ki se je že začel pomikati.

Sedel je kot otrpel. Kot skozi meglo je videl prihajajoče in odhajajoče potnike, bežečo pokrajino in zahajajoče solnce za gozdnatimi hribi. Čutil je ves svet nov. Čutil je tudi samega sebe kot človeka, s katerim se ni še nikoli srečal v življenju. Razum pa ga je prekinjeval: deset let si služil, mravlja nebogljena, zaprašeni pisac; deset let si glodal svoje možgane, pil svojo kri in uteševal žejo po bodočnosti s sanjami; deset let si bil ura, dan si rezal v kose in koščke in v delce, rezal si samega sebe, klonil in se zviljal, črv, gosenica, iz katere ni nikoli izletel metulj. Peter Stopar si šele to uro, nebogljen kot si bil ob rojstvu. Ali znaš hoditi in se gibati in misliti brez načelnikovega ukaza?

Pa se je spet ozrl okrog sebe, v sopotnike, ki so se vozili v širni svet, in še sam se je zasanjal, da se vozi v širni svet morda kot zastopnik velike tovarne, morda kot potnik z visoko provizijo. Pa se je prekinil z grenkim spoznanjem: že spet lažem sebi samemu. Nič. Konec. Pa nov začetek. Nazaj ni poti. Ko pa se je vlak ustavil na neznatni postajici sredi puste ravnine v večernem solncu, je nenadoma kar tihotapsko zapustil vagon in šele, ko je videl že pred seboj oddrdrajoči vlak, se je zavedel, da stoji sam sredi ravnine, ki se je v njej izgubljala vasica treh, štirih drobnih hiš, sam brez cilja in smeri.

Čudno, je pomislil, še pravkar se je pestri svet vrtel okrog mene v razposajeni norosti, kakor da je sam svoj in svoboden, še pravkar

sem bil ptič v zraku, ptič, ki gleda z vrha na naprej in nazaj, obsegajoč daljavo preteklosti in bodočnosti s pojočim pogledom, ali zdaj vidim, da svet stoji kot okamenel, poslušen ukazu nekega gospodarja, ki je strog čuvar svojih zakonov. O, samo izgubljena pika sem sredi te zemeljske neskončnosti.

Pa je nagonsko vzel pot pod noge in šel proti vasicí. Srečaval je kmete, ki so se vračali s polj in travnikov, kolesarje, ki so se spešili iz tovarne v domove, vesela in smejoča se pa tudi bleda in zamišljena dekleta. In kogarkoli je srečal, pa če tudi psa, ki se je pripodil mimo njega, ob vseh je imel občutek kot prej, ko je izstopil iz vlaka: svet prav za prav stoji, prav nič se ne vrti, in nič ne bom opravil kar tako na slepo. Uradnik sem in tudi ves svet je podrejen zakonom službovanja. In groza ga je stresla ob tej čudni domislíci. In spet se je zavedal: sleherni ima svoj dom, kmet hišo ali pa vsaj kočó, delavec, če drugega ne vsaj kosarno, kjer jih spi po dvajset skupaj kot živina v hlevu, pes ima svojo kletko, iz katere laja na vse, ki blodijo pozno uro po cesti.

Kako nezaupno me pogledujejo, se je ustrašil ob mimoidočih, že vedo, kako je z menoj. Takim ljudem, kot sem jaz, nič kaj ne zaupajo. Tatovi, razbojniki pa brezposelni — Bog nas varuj. Človek, ki nima več svojega orodja, recimo, pisalne mize, za katero je sedel pet, sedem, deset let, tak človek, ki je pognan na cesto, po kateri mora romati iz kraja v kraj, počasi izgubi svojstveno barvo in obliko, še hoja se mu izmaliči, še samega sebe več ne spozna. Zdaj je ura, ko bi se moral vrniti iz pisarne. Pošteno sem delal, zdaj smem na črno kavo v kavarno. Vzamem v roke časnike. Postanem vladar vsega sveta. Ob črni kavi in uradniški cigareti držim v rokah vajeti Evrope, Azije in Amerike. V menzo grem povečerjat. Domov h knjigi in v posteljo, da se okrepim za službo naslednjega dne.

In jutri? Stopar se je zdrznil: Kaj bo neki jutri? Tedaj se mu je vtihotapil v spomin desetletni ciganček, ki ga je nekoč na sprehodu zalotil na glavni cesti. Pa ga je ustavil iz radovednosti, kako je prav za prav s takim cigančkom, do katerega redkokdaj pride vesten uradnik, ki dela tudi po deset ur na dan, če je po ravnateljevi želji in v korist zavodu. Mali cigan je bil čudovito lep črnook fantiček drznih pogledov, zgovoren in gibčen, da ga je bilo veselje pogledati. Solnce je pelo v majsko jutro, zemlja je izdihavala svežost, in ni čudo, da je takrat uradnika Stoparja nehote in tako rekoč proti uradniški postavi obšla čudežna milina in na jezik so mu prišle besede, žive, kot že davno ne.

»V šolo pa ne hodiš?«

»V šolo?« se je ciganček zasmel, »čemu mi bo neki šola?«

»Čemu?« se je Stopar začudil pol ogorčen, pol radoveden. Začel je mlademu bosjaku razlagati vse prednosti civilizacije, ki jih daje šola: kdor se uči, ta zna, kdor mnogo zna, mnogo velja, dobi visoke službe, postane ugleden in čislán član poštene človeške družbe,

ima moč in denar. Skratka: imeniten in dostojanstven gospod. Fantek ga je potrpežljivo gledal s svojimi živimi očmi in se rahlo muzal.

»Ne, ne, gospod, to pa že ne drži. Že mnogo gospodov sem videl, pa še enega ne takega, ki bi bil podoben meni.«

»Tebi?« se je Stopar še bolj čudil.

»Meni, saj, ki sem bogat vsega! Svoboden letam za metulji, spim v šotoru, včasi pomagam tolči kamenje. Kadar se mi zahoče, zbežim čez drn in strn. Letam za vevericami, polegam v gozdu, kurim kresove. Nikomur nisem podložen, nikomur mi ni treba dajati odgovorov.« Tako nekako mu je govoril ciganček, češ: »... Gospodje pa, saj vem, kako jim gre. Ves dan so zaprti v sobah kakor arestanti. Niti ganiti se ne smejo. Saj ne gre, da bi zaživali, kakor zahteva srce. Prav uboga bitja so to. Ne, ne, kar nič mi ne govorite o važnosti vaše šole... In, navsezadnje, ničesar nimam, da bi izgubil. Kdor pa ima, se boji, da morda izgubi.«

In Stopar ga je molče poslušal in v njem je odjeknilo nekaj kakor vest iz pradna njegove duše. Pa jo je potlačil kot pekoč spomin in šel svojo pot.

Zdaj pa se mu je ta zgodba bridko povrnila v misel kot opomin. In zganila se je prva struna bolesti. Zdaj je bil tudi on kot tisti ciganček, ali nevajen romarskih poti, z zaprtim srcem, z zaprašeno dušo. Kako je vendar s človeško družbo, se je vprašal, kakor da se mu je šele zdaj prvič izoblikovalo to vprašanje kot silo važno (medtem ko bi kedaj prej vselej zavrgel najrahljši dvom v nedotakljivost človeškega reda in zakonika). In zazdelo se mu je, da se je skrivaj, samemu sebi nepriznavajoč, že često ustavljal ob tej misli, saj je zdaj kot v nenadnem osvetljenju videl, kako se ta po stoletjih izoblikovana družba čedalje hitreje razkrajaja, da je že kar razvezana. Kje je tedaj še oporišče? Ali samo »uspeh«? Uspeh — geslo in vsebina novodobnega človeka. Kaj je vendar uspeh? Ali ni tudi on uspešno služboval, pa je bil kar tako, igraje pognan iz službe, češ, da ni več neobhodno potreben. Kdo je potreben, kdo ni? Ali je res (kar je nekam motno čutil kot razpoloženje v zraku), da je cena človeškega življenja tako padla, da še smrt ni več tisto poslednje, najbolj pretresljivo dejstvo, ki je človeka v vseh časih navdajalo s svetim strahom, pred katerim so se milijoni že reševali v pesem, opoj, podobo, molitev.

V takih mislih je bivšega uradnika zalotil mrak, ki je zagrnil vse oblike predmetov in stvari. Neka neizrazno bolestna občutljivost, ki je doslej ni poznal, se je prebudila v njem, ki se je vedno tolažil s primernim modrovanjem. Odnekod se je iz gramofona razlegala pesem: »Dekle povej, povej...« Samotni ptič je sfrfotal mimo grmičevja. Fant in dekle sta se vračala domov.

Domov, domov, domov, se je utrgal v romarju krik, ki se je udušil v trdem spoznanju: doma ni. Tedaj je zagledal pred seboj enonadstropno hišo, gostilno. Iz veže so se razlegali zvoki starinskih

plesnih spremljav. »To je dom,« je šlo popotnemu v srce, »opoj, godba, pozabljenje, saj zdaj je moj ves svet, saj zdaj sem kakor tisti cigan. Samo navaditi se bo treba...« In ni pomislil, da se uradnik Peter Stopar ne bo morda nikoli navadil. Vstopil je.

Moj Bog, kaj se godi z menoj? je prebodla bolešt, ki jo je v potniku razvnelo popito vino. Skoz motnjavo šuma je v jarki izklesanosti videl v tolščavo vseh teh gostilniških gostov: robato zadovoljnih kupčevavcev, ki so se razdajali v debelih burkavostih, objestnih obmejnih stražnikov, trgovskih potnikov, kmečkih bogatinov. Nikoli prej ni začutil sebe v nasprotju s svetom, ki živi kot enota proti njemu. Zdaj je zaslutil, da so ga pognali iz svojega kroga na drugi breg. Vse se mu je zastudilo. Čutil je, da bi se mu vsi, če bi jim zaklical svojo strašno osamelost, zasmejali kot nerodnemu burkežu, ki je v nepravo uro prišel motit spodobne goste. Spodobni gostje, je zavrelo v njem, ljudje, ki jim je dobiček edini smisel življenja, dobiček, ki ž njim kupiš hišo in žensko s ceste. Pa se je oglasil očitek: ali se nisi še pred nekaj urami sam uvrščal v svet, ki ga zdaj preklinjaš? Ali nenadna jasnost je zaklicala v odmev: o, koliko let sem zapravil! Kdo mi jih vrne? Kdo mi vrne tisto sveto kipenje v bodočnost, ki se je drobila leta in leta v prašni pisarni med okorelimi pisarji, predstojniki in ravnatelji. Izpričevalo človeške vrednosti določa lestvica po službenem redu. Srce, duša, o njej ne ve službeni red ničesar. In spomin se je vrtal vse globlje v preteklost: dom, ljudska šola, gimnazija, vojaščina, vojna, ujetništvo... ali niso vsepovsod merili človeka z lestvico službenega reda? Kdor se je dal ubiti, so ga povišali. Kdor je znal splesti bič, se je sam povišal. Tako so živeli, tako žive, in nič jih ne motijo božje postave. To je človeška družba od vekomaj. In ko je še tako razmišljal, se je zavedel, da hkrati že ves čas opazuje mlado točajko, ki so jo mešetarji v kotu zadržavali pri mizi.

»Angela, Angela, Angela...« so švigali vzkliki po gostilniški sobi in črna lepotica se jim je gibko odzivala, prepajajoč to otopelo ozračje umirajočih ljudi s solčno svežostjo. Bila je kakor pesem sredi teh debelih grabežljivih rok. Čudno, prav nič se je ni dotaknilo blato tega sveta. Njene temne, žive oči so ga spominjale na davna leta, ko se mu je ob nedostopni neznanki zbudilo prvo blede hrepenenje. Gledal jo je in dramil v sebi slastno bolečino. Komu se razcveta ta pesem? Ali ne bo usahnila v tem težkem zraku? Ali ni bil morda vsakdo od nas vsaj en trenutek v življenju prav tako lahna pesem, ki poje kar sama od sebe kot ptica v zraku, kot šumeče drevo na poljani? Pretežko breme je pesem v srcu, ne moreš ž njo skoz življenje pisaren, prodajalen in klavnic. In drug za drugim ubijajo v sebi božji delež pesmi in jo nadomeščajo z robotostjo in s kvanto med štirimi stenami gostilniškega vzdušja.

»Angelca!« je spet nekdo poklical. Popotni je zatrpel: ali imajo res oblast nad njo? Saj, saj, si je z bridkostjo pritrdil, zato trpim, ker se ne morem polastiti sveta. Le kaj je v vseh teh ljudeh, da se jim svet kar tako, igraje ponuja? In je spet vrtal po svojih spominih: o, polastitev je smrt čaru privida, ki si ga izsanja slabotni. Privid? Ali res samo privid? Pesem ptice v solnčavi — res samo privid? Ne mar odmev onostranske lepote, ki jo tisočkrat zatajena duša vendarle tisočkrat kljubovalno priznava, išče in zanjo trpi.

In ko se mu je točajka približala, je zaživel kot ujetnik, ki je ušel iz temnice. In je govoril, kot že davno ne izza svoje mladosti. Pa najsi je bila beseda sprva okorna in neizbrana, topila se je v čuvstvu, ki je vrelo iz njega ob čutenju bližine tega mladega dekleta, ki ga je našel kot lepo pesem iznenada.

»O poznam te, neznanka, videl sem te v rožnatem cvetu tik ob zamreženem oknu v celici. Poznam te. O, ali boš nenehoma cvetela v tej temnici? Kdo ti bo nekoč vrnil ukradeno mladost, kdo, povej mi, od vseh teh, ki te trgajo kot rožo, list za listom? Ali res mora biti tako od pamtiveka? Kje je zapisano? Kdo je zaukazal! Upiram se temu...«

Tako nekako je čutil, ko je govoril v odsekanih prekinjenih stavkih. In ona mu je tiše odmevala kot je mislila v svojem srcu (in prvotni smeh na licih je plahnel pod rastočo resnobo v njej):

»Mora že tako biti. Ne smem misliti. Nisem se spraševala. Ubogam, ubogam. Res ni lep svet. Povejte mi, ali bo kedaj lepše? Nikoli. Nikoli... Pozabljati je treba venomer. Tudi moja mati je pozabljala. Kdo bi nosil vse spomine s seboj...«

In on je bolno obujal: »Mnogo ljudi gre mimo vas. Pridejo, gredo spet, zbogom. Niti spomina ni za njimi. Pa, kako misliš, ali se ni marsikdo sredi daljne poti spomnil neznane točajke in v srcu mu je bilo za trenutek lepo! Glej tudi jaz sem od tistih: prišel sem, odšel bom. Bog ve kje, Bog ve kdaj bom v mislih zaklical po dekletu, ki mu je ime Angela!«

In gledala ga je s tako velikimi očmi, da je čutil: s srcem me gleda. In zrl je vanjo tako poln resnice, da je vedela: drugačen je kot so vsi, ki se tu ustavljajo. Kdo je neki, ki zna tolažiti in ne zahteva ničesar? se je zavedela z rahlim strahom, in zaželela je še in še poslušati tega tujca.

In ko se je spet vrnila h gostom, je bila težko resna (kadar se prava lepota zbudi v srcu, se oči zasvetijo v tisti resnosti, ki že meji na žalost. Ali ta žalost je prebujenje v spoznanje usode). In kratko jim je odgovarjala, kot da ni vajena gostov.

Kako čiste so njene roke, se je zavedel, ko je bil sam s seboj, kot da se jih ni dotaknila še nobena nasilna roka.

In jo je čakal kot poslanke, ki mu utegne spremeniti določbo. In pozabil je, da je tujec med tujci, da je brez doma, da je brez službe in da ima pri sebi poslednjih sto dinarjev.

Tedaj je v gostilniški sobi nenadoma završalo. Krčmar je bil pravkar zvedel, da je železniški most dvajset kilometrov od tu poglala eksplozija v zrak. Prejšnji vlak je komaj ušel nesreči. Odkrili so, da je bila proga daleč naokrog podminirana. Baje gre za strahotno dejanje protidržavnih rovarjev. Gostje so oživali, kot da jim je ta novica podžgala kri. Na dolgo in široko so modrovali o takih zadevah, ki »ogražajo nedolžna življenja mirnih državljanov« itd. itd.

Pa kdo bi bil to storil? so se mučili. Nekdo je po vsej sili zatrjeval, da je bil to brez dvoma nekdo izmed tistih »suhotnih nemirnežev, ki blodijo po svetu kot strahovi z velikimi očmi, splašeni od vetrov, skregani z vsem svetom;... debeluh vam kaj takega ne stori, zakaj debeluh je najbolj miroljubno in pošteno bitje na zemlji...«

Stopar je pozorno poslušal. Poslušala je tudi točajka. Neznani rovar je postal središče razgovora. Rastel je v fantastično veličino, prerastel je vse te kupčevavce, ki so zlezli skupaj kot mravlje v mravljišče, on sam se je dvigal ožarjen z ognjenim svitom visoko pod nebo, z nogami stoječ na krvavi poljani, z glavo dotikajoč se zvezd, ki so ga obdajale kot obstret. Vsa strahotna nočna dejanja, ki se jih meščan tako boji, vsi pojavi iz neznanega so plašili te varuhe železne vztrajnosti in nepremičnosti in zagonetni storilec je privzel nase vse lastnosti velikega razdiralca, ki ograža človeštvo že od vekov.

»Kaj pravite vi o njem?« je vprašal Stopar točajko. »Ali se ga nemara bojite?«

»Čuden človek je, mislim. Ni kar tako storiti dejanje, ki o njem govori ves svet...«

»Zaradi takega dejanja se je izobčil iz sveta.«

»Morda,« je točajka odvrnila, »je samo ubog, silo nesrečen človek, ki je mnogo, mnogo pretrpel.«

»Mislite? Jaz pa mislim, da ni samo nesrečen, tudi maščevalen je, tako maščevalen, da ne pozna več mejá.«

»Kakor kruto varana žena...«

»In kaj pravite, Angela, če bi ga vi srečali...«

»Ne vem. Morda ima lepe oči, tako zamišljene in žalostne oči. Morda je strašen in krotek, oboje hkrati. Nekatere celo ljubijo take može...«

»In vi, Angela?«

»Jaz?« Preden je utegnila odgovoriti (ali Stoparju se je zazdelo, da je namenoma odlašala), jo je poklical krčmar.

Tedaj se je v Stoparju bliskovito ukresala čudaška domisljica: »Samo za trenutek bi hotel biti središče, ki o njem govori ves svet, tisti svet, ki je kot mlinsko kolo, pod katerim se tro milijoni usod... Takrat bi pa občutil, kot da je celo mrtvo mlinsko kolo vztrepetalo pred pojavom tako silnega. O, samo ta trenutek bi hotel uživati blazno radost, češ: poplačan sem za vse tisoče drobnih krivic in krivičic, ki so me ž njimi prebadali ljubi bližnji, vsi od prvega profesorja, ki sem mu bil v spotiko, pa do poslednjega pisarniškega

načelnika, ki mu nisem mogel biti samo številka. O, samo za trenutek bi hotel doživeti, kako sprejme žena k sebi takega enodnevnega junaka...«

In ko mu je Angela prinesla novo steklenico vina, jo je objel s tako vročim pogledom, da se je zdrznila, prijel jo je za roko, kot da hoče vse svoje zatajeno koprnenje preliti v ta dotik in ji je zašepetal: »Angela, mnogo vam moram povedati, česar nisem še nikomur na svetu!« Pogledala ga je osupla in se skoraj boječe ozrla vanj. Lažem, je vztrepetal, slabič sem in svojo slabost hočem zakrinkati z lažjo. Ali vest je uplahnila pod navalom vročice, ki ga je obšla, ko je čutil dekleta tako blizu sebe. In že je tudi sklenil: prenočil bom tu.

Plačal je račun. Vedel je, da igra nevarno igro. Zanašal se je na čudež, ki ga mora doleteti prav zdaj, ko je njegovo življenje na križpotju.

Ko je vstal, je počakal v veži točajko, ki mu je šla kazat spalnico tik podstrešja.

Šla sta po strmih stopnicah. Ko sta bila pod vrhom, je nenadoma upihnil svečo v njeni roki. Vsa se je prestrašila. Oba sta molčala. Stala sta na lesenem hodniku. Iz daljave je žuborela zemlja v nočnem spokojstvu. Redke zvezde nad njo.

»Angela,« je šepnil in se je oklenil.

»Česa hočete!« je odmela napol prestrašeno, napol pa radovedno in nič ni poizkušala, da bi se mu izvila.

»Angela, kaj sodite o meni?...«

»Dober človek ste,« je šepnila kakor v skritem namenu, da bi s tem obudila v njem lepe, mirne misli.

»Angela, kaj porečete, če vam izdam, da sem... da sem tisti napadalec, ki je dal ukaz razstreliti železniški most...«

»Vi?!«

»Jaz!«

In tedaj se je nenadoma omehčal, pogledal jo je z neizrazno plašnimi očmi, kot da jo prosi pomoči.

»Angela, izobčenec sem; ali me čaka smrt, ali pa bom dosegel nekaj velikega, nekaj tako velikega, da me bodo milijoni blagoslavljali...«

Žena pa je čutila samo to, da stoji pred njo neskončno nesrečen človek. Pogladi ga je po čelu in po laseh in je stopila ž njim v njegovo sobo.

Čez eno uro se je vrnila k njemu. Vsi so v hiši že spali. Polna luna je svetila skozi edino okence, ki ga je senčil vrh starega koštanja. Brezdomec je stal pred omaro, zamišljen, kakor ga je zapustila, ko mu je obljubila, da se še povrne.

»In kaj sedaj? Angela! Angela!«

»Zakaj si to storil? Moj Bog, zavest, da sem skupaj s človekom, ki je...«

»... strašnejši od morilca in požigalca? Angela. Pomiri se! Dajva si pripovedovati zgodbe, da bo noč krajša. Žalosten sem, tako žalosten, kot še ni bil človek...«

Misel ga je neusmiljeno svedrala: z lažjo si jo pridobil, slabič, slabič, slabič. Niti pustolovec nisi, samo lažnik. Razstreljevati se ne upaš, ubijati srca pa se ne bojiš.

Ali oči so iskale pozabe ob telesu te črnolaskе, ki jo je vznemirjal ta človek s svojo zagonetnostjo.

»Ti si tedaj Avrelij Petek?«

»Avrelij?« je vprašal zategnjeno, kot da se je zgrozil pred masko, ki jo je priklical sam, pa se je takoj ovedel, da je to najbrž ime, ki ga je dekle čulo v družbi.

»Avrelij!« je naglasil in še pristavil s prisiljenim smehljajem: »In ti si Angela.« In jo je poljubil.

»Tako čudno mi je,« je zaprosila.

Že se je v njem prebudila zadržana sla. Ali kot da je na njenem obrazu zaslutil odmev svojega pripravljajočega se nasilja, je kar omahnil in čakal.

»Tako čudno mi je,« je vnovič zaprosila, »bodi do mene dober, saj si morda edini, ki bi bil lahko dober z menoj... O, da veš za moje trpljenje...«

Po teh njenih besedah je postal ves mehak in neko usmiljenju podobno čuvstvo ga je pomirilo.

Začela mu je pripovedovati zgodbo svojega življenja. Da je imela fanta, s katerim sta se ljubila tako lepo, kot je mogoče samo v povestni knjigi. Da je doma iz nekoč bogate hiše, ki pa jo je zapravil njen nesrečni oče z nespreditnimi kupčijami. Namenili so jo dati v šole, da bi postala učiteljica, ali dom je šel na dražbo, oče se je ustrelil, mati je začela hirati, ona je morala v službo, da pomaga sebi in materi, ki životari pri neki ubožni sorodnici. Pravila mu je žalostne zgodbe iz gostilniškega življenja. O zalezovavcih. Še pred gospodarjem nima miru. O podtaknjenih ji tujih denarnih tatvinah, s katerimi jo je hotel gospodar prisiliti, da bi se mu vdala. Tri službe je že menjala. Povsod doživlja isto. Prijateljice in tovarišice se ji smejejo, češ, bodi kakor smo me, pa ti bo dobro na zemlji. Kako išče in čaka, da bi se je usmilila usoda. Če bi bila sama na svetu, ali kaj, ko jo trga še misel na nesrečno mater... Mora služiti, čeprav slutiti, da se dolgo morda ne bo več mogla braniti in upirati.

In pripovedovala mu je pisane doživljaje znank po trgovinah, podjetjih, v tovarnah. Kako čudno zmešano je vse to življenje, kot da je v srcih ljudi umrl Bog, kot da je ugasnila Marijina svetla podoba.

In jo je poslušal tih in poglobljen vase in bilo mu je lepo kot še nikoli v življenju. In doživljal je trenutke tako visoke ljubezni, da je pozabil na svojo laž, na svoje brezdmostvo in na noč, ki se je skrivaj umikala še daljni zori.

»S teboj bi šla kamorkoli,« je vzkliknila čudno sproščena, »ah, povej mi še ti o sebi.«

In pripovedoval ji je vse, kakor je resnično živel. Ali, ko se je zavedel, da mora resnico mešati z lažjo, (zakaj prav namišljeno dejanje, ki mu je dekleta tako približalo, je začelo vrtati v njegovo vest), se mu je glas začel tresti. Ona pa ni razumela in se je mehko privila k njemu: »Ubogi, ubogi!« V srcu pa je bila ponosna nanj, ki je vsaj poizkusil iztrgati se iz kroga nenehnega povračanja enoličnega dela in nedela.

In moral ji je pripovedovati vse, kakor se je zgodilo. Izmišljeval se je čudno povest zarote, opisaval ji je krožek brezdomcev, ki jim je družba storila vnebovpijoče krivice, živo ji je orisaval usode teh ljudi, ki jih ni videl nikoli, napeto ji je razgrinjal načrt, ki ga ni snoval nikoli, in slednjič se je tako vživel v svoje upesnjeno poslanstvo, da je dekle čisto očaral.

Tako potopljena drug v drugega nista slišala trdih korakov po stopnicah, ki so prenehali, kakor da nekdo pri vratih prisluškuje, pa se spet oglasili, kot da se nekdo vrača doli.

Nenadoma se je dekle zdrznilo. Oba sta umolknila. Nato ona v smrtni zmedenosti: »To je on... spet on...«

»Kdo?«

»Gospodar. Zasleduje me spet. Najbrž me je že povsod iskal. Pa se je spomnil, da sem morda tu. Moj Bog, kaj naj storim...« Oblile so jo solze.

»Ti ne veš. Meni je umreti, tako strašno je življenje tu...«

»Angela! Angela!« jo je brezdomec lovil in jo sprejel v svoje naročje. Ali ona je trepetala kot zasledovana žival in se mu izvijala iz objema.

»Pusti me. Pusti me... Meni je umreti...« Za trenutek je umolknila. Boletno se je ozrla vanj: »O, da imam vsaj tebe. Nate bom mislila, čakala te bom... pridi pome, kadar boš prost vsega, vsega...«

Po teh besedah se je naglo okrenila in stekla skozi vrata, še preden jo je razboljeni mož utegnil zadržati. Obstal je kot prikovan. Nagnil se je k vratom in prisluhnil. Spodaj je začul pritajen moški glas, ki se je mešal z njenim razburjenim vzklikanjem. Potem je čul drsajoče korake po dvorišču. Nenadoma njen krik: »Proč!« Takoj zatem gospodarjev razdražen klic: »Pokažem ti, vlačuga.«

Stopar je stal tik vrat mrzel in nepremičen. Še dihati se ni upal. Že je poizkušal zapustiti sobo, ali medtem je vse utihnilo. Skozi okno je dahnil prvi blede soj jutrnje zarje...

Pet ur pozneje so ga orožniki prijeli.

Dva dni so se dnevniki bavili s senzacijo, tretji dan so prinesli samo kratko poročilce, da je bila zmota v osebi. Peter Stopar je bil izpuščen na prosto kot popolnoma nedolžen.

Vračal se je nem, mrk, zlomljen. Vračal se je kot človek, ki je v treh dneh preživel desetletje. Vse je zanj umrlo, poznal je samo še eno ime, ime točajke, kakor jih je tisoče in tisoče točajk križem sveta, ali tej edini je storil zločin — mu je vpila vest — kakor jih ne storiš mnogo v življenju. Ona mu je dala srce, on pa ji je dal krinko.

Nenehoma se je povračala v njegov spomin tista žalostno samotna ura pojemajoče noči, ko so ju predramili zli koraki po stopnicah. Še njena sanjska podoba se je razmeglila pod udarci tistih mračnih korakov, ki so trkali kot usoda na vrata njegovega življenja v zadnji globini vesti. Ni je več videl, slišal pa je nenehoma njen strašni »Proč«, ki ga je kriknila samotna črnemu gospodarju; slišal je temno kletev »Vlačuga«, s katero je vse zanikajoči duh razžalil najsvetejše hrepenenje čistega življenja po lepoti in ljubezni v svetu. Razklan, sprt sam s seboj, vpijoč v gluhoto svoje notranjosti, ki mu ni mogla dati tolažbe, se je odpravil na pot. Tako gre obiskavat zločinec kraj zločina, tako gre skesanec prosit odpuščanja, tako se vrača izgubljeni sin. Zdaj je vedel, da je prvič v življenju resnično — vezan...

Ko je spet stopil v tisto gostilno, je med gosti zašumelo. Vsi so se ozrli vanj. Takrat ga ni nihče pogledal. Zdaj jim je bil že znanec. Ošnil jih je vse po vrsti sovražno, očitajoče. Takrat je bil v svoji brezdovski samoti in svobodi jetnik laži in zagrenjenosti in je bil slaboten in plašljiv, zdaj je bil po spoznanju greha močan in velik v primeri s temi nemimi tožniki. Krčmar je mogočen in velik stopil predenj, moleč mu roko, kot da mu hoče čestitati. Stopar je obstal in samo gledal. Oči so iskale, srce je zaslutilo.

Sedite, sedite, so vabili in mu napravili prostor. Gospod Stopar, gospod... gospod. Prijazni, zaliti, kvantaški obrazi. Ali beseda je nemela, samo oči so iskale.

Nekdo se je oglasil: »Angele pa ni več.«

»Je ni?!« je vprašal zateglo in še so iskale oči.

»Neumno punče,« se je krčmar hahljal, ali bil je v mučni zadregi, »tak gospod Stopar, kdo bi si mislil: kakšna zmota. No, spravo pa moramo zaliti. Saj veste, človek dandanes nikoli ne ve, s kom ima opravka... Ne, ne, saj se bomo pogovorili!« Roke so se mu kar cedile od debelosti.

Nekdo v družbi je skrajno neprevidno polglasno dejal sosedu (in Stopar, pozoren do bolester občutljivosti, je slišal): »Ali, dobro si je izmislil... samo premalo je bil podjeten. Jaz bi si jo upal hitreje in laže dobiti za eno noč, čeprav se je znala varovati...«

Stopar je zardel. Delal se je, kot da je preslišal, ali ves je vztrepetal. Tedaj se je dvignil, da so vsi osupnili, ledeno je pogledal krčmarju v oči in kriknil s suhim glasom: »Drug za drugega veva. Ali se pa zavedate, kaj ste storili. Kje je dekle?!«

»Dragi gospod, ne razburjajte se... Tudi vi bi na mojem mestu ravnali tako. Ali sem vedel, da ste, kar ste, da niste, kar ste govorili... Prav, ne bom tajil, prisluškoval sem. Ali ni krčmarjeva dolžnost zanimati se za tujce, ki jim je dal prenočišča?...«

»Kje je dekle?!«

Tedaj je blede finančni stražnik pomignil kraj sebe sedečemu kmetu in odvrnil namesto gostilničarja: »O, ta je šla še tisti dan od hiše. Zmota, pač. In, da se ni dekle tako po neumnem žalostilo, bi bilo že danes nazaj. Vse bi ji bilo odpuščeno.«

Pa je prikimal še krčmar: »Seveda, kdo bi je ne vzel nazaj...«

Stopar je bil strašen v svojem kovinskem molku, ki ga je razbil z novim vzklikom: »Kje je dekle!«

Kot blazen gleda, se je krčmar prestrašil. Stopar je v duhu spet slišal drsenje korakov po dvorišču in strašni glas zavrnenega, v zli sli drhtečega starega pohotneža...

»Angela, moja Angela,« je zavpilo v njem srce. Vsi v gostilni so onemeli. Vsi so čakali, kaj se bo zgodilo.

Tedaj se je začul iz kota droben glas prihuljenega starca s pipo v ustih: »Eh, Bog ji dal revi večni mir. Zmešalo se ji je. Davi so jo mrtvo potegnili iz vode.«

Potem ni bilo več besed. Začela se je blazna igra dveh neenakih ljudi. Krčmar se je počasi umikal proti vratom, brezdomec pa se je obotavlja se prestopal, kot da tehta samega sebe. V treh, petih sekundah je videl otipljivo jasno: tu sem jaz, tam je svet, jaz sem grešil, z mojo roko bo opran greh, roka tega grdega sveta pa naj ubije vse grdo v meni.

»Dajta no, kaj sta ob pamet,« je vzkliknil star mož. Toda tega svarila ni že nihče več slišal. Stopar je samogibno segel po prvem predmetu — bila je težka steklenica —, planil na gostilničarja in ga udaril z vso silo po glavi, enkrat, dvakrat in še in še... In obšla ga je neizrazna slast sproščenja. V tisti sekundi, ko je začutil, da je počilo, kot bi razlomil kamen, in ko je kot skoz meglo videl, da se je iz kamna ulila kri, je bil odrešen. In potem mu je omahnila zavest. Čutil je, da ga bijejo in suvajo, zdelo se mu je, da ga obliva nekaj toplega in iz modrega brezdna se je prikazoval žalostni obraz točajke. In potem ni vedel in videl ničesar več.

Kazen je sprejel mirno in vdano. Čutil je, da je sprejel nase breme trpljenja vseh stotisočev, ki zaman kličejo solnca. Ni se zagovarjal, ni se branil, kot da je bil poslan za tako očiščevanje. In misel, da samo s trpljenjem zadoščaš trpljenju, ga je obvejala kot dih majskih vrtov. Tam, na daljnem majskem vrtu, ki ga doseže samo slutnja srca, tam je živela Angela poveljučana, točajka izmed točajk, kot jih je na tisoče in tisoče križem sveta, tisočkrat prevaranih, tisočkrat ponižanih, poveljučanih samo v kraju, ki ni od tega sveta.